

ten birkaç yıl önce tanıdığı Abdülhakim Arvâsî'nin şair üzerindeki derin etkisinin ve bu etki vasıtasıyla esasen bazı mistik temayüllere açık olan Necip Fazıl'da uyanan dinî-tasavvufî duyguların işaretlerini taşır. Şiir, her biri yedişer dörtlükten meydana gelen dört ana bölümden oluşmuştur. Dinî ve metafizik fikirlerle yüklü olmakla beraber kuvvetli bir lirizmi, coşkun ve heyecanlı bir ifadesi vardır. Şiirin bütününde insanoğlunun kâinat ve kader karşısındaki şaşkınlık, isyan ve tevekkül duyguları dile getirilmiştir. İlk bölümde parlak, şaşaalı ve trajik bir ifadeyle kader karşısındaki ezilme ve teslimiyet, ikinci bölümde yumuşak ve şaşkın sorulara dönüşür. Üçüncü bölümde insanın, meselelerinin çözümünü rabbinin yardımıyla kendi iç dünyasında bulacağı vurgulanmaktadır. Son bölüm ise şairin kendisini sonsuzluk duygusunun kucağına terketmesiyle biter: İnsan, akli ve iradesiyle rabbinin bulmak zorundadır. Şairin eserine isim olarak seçtiği ve tasavvufî bir terim olarak da kullanıldığı "çile"yi hayatının belli bir safhasından itibaren görülen metafizik ıstırabının remzi kabul etmek gerekir. Bu şiir esas itibarıyla kitapta yer alan diğer şiirlerle beraber şairin "Poetika"sında belirttiği "mutlak hakikat"i arama yolundaki heyecanların toplu bir ifadesidir.

Necip Fazıl'ın sanat hayatının önemli dönüm noktalarını gösteren diğer iki şiirinden ilki, şairi bir anda şöhretinin zirvesine çıkararak ve ona "Kaldırımlar şairi" unvanını kazandıran "Kaldırımlar" (1927) *Çile*'nin "Şehir" bölümünde onun bugün en çok sevilen ve okunan şiirlerinden biri olan "Sakarya Türküsü" ise (1949) "Dava ve Cemiyet" bölümünde yer almıştır. Böylece "Kaldırımlar" şairin ferdiyetçili-

ğinin, "Çile" mistik ve metafizik devresinin, "Sakarya Türküsü" ise millet, tarih, siyaset gibi problemleri ele aldığı cemiyetçiliğinin belirgin nirengi noktalarının dile getirildiği şiirleridir.

Çile'de yer alan şiirlerin çoğu Türkiye'de 1922'den sonra görülen sosyal-ideolojik edebiyata bir reaksiyon gibidir. Dışa çevrili olan gözleri âdetâ insanın iç dünyasına çeviren bu şiirlerin yeni ve orijinal görünen bir psikolojik derinliği vardır. Şairin bunlar dışındaki nisbi bir neşve ve coşkunluğun hâkim olduğu "Dalgalar" (1926), "Şehirlerin Dışından" (1926), "Ses" (1944) gibi şiirlerinde bile daima patetik-trajik bir hava okuyucuyu sarar. Bölüm başlıklarından da anlaşıldığı gibi *Çile*'de yer alan şiirler fertten cemiyete kadar uzanan birçok meseleyi kapsamaktadır. Ancak esere hâkim olan tavır, daha çok şairin kendi "ben"i ile olan mücadelesi veya kaynağı meçhul bir korkudur.

Necip Fazıl, şiirlerinin ilk neşirlerinden çeşitli kitaplarına girmelerine kadar pek çoğunda birçok defa başlıkları, kıta düzenlerini, ithafları ve kelimeleri değiştiren nâdir şairlerdendir. *Sonsuzluk Kervanı*'ndan itibaren bir araya topladığı şiirlerini değişik başlıklar altında gruplandırmıştır. Bu gruplandırmada da zaman zaman değişiklikler görülmektedir. *Çile*'nin son baskılarında on dört ana başlık vardır. Bunlar sırayla "Allah, İnsan, Ölüm, Şehir, Tabiat, Kadın, Korku, Dâüssıla, Ukde, Hafakan, Dekor, Tecrit, Kahramanlar, Dava ve Cemiyet" adlarını taşımaktadır. Eylül 1992'de 19. baskısı yapılan *Çile*'nin son bölümüne "Poetika - İdeolocya Örgüsü'nün Şiir ve Sanat Bölümü" başlığını taşıyan bir yazı, şairin on bir maddelik "Vasiyet"i, "Yaynevînin Eki" olan fotoğraf ve el yazısı örnekleri konulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Necip Fazıl Kısakürek, *Çile*, İstanbul 1962; Çetin Süngü, *Necip Fazıl Kısakürek'in Çile Adlı Şiir Kitabının Sistemantik Lugatı* (lisans tezi, 1965), İÜ Ed.Fak. Genel Kitaplık; Muhsin İlyas Subaşı, "Çile'nin Kronolojisi", *Suffe Kültür ve Sanat Yıllığı*, İstanbul 1984, s. 187-194; İbrahim Kavaz, *Necip Fazıl'ın Şiirlerindeki Değişmelerin İncelenmesi* (yüksek lisans tezi, 1985), Elazığ Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi; Hasan Çebi, *Bütün Yönleriyle Necip Fazıl Kısakürek'in Şiiri*, Ankara 1987; M. Orhan Okay, *Necip Fazıl Kısakürek*, Ankara 1987, s. 8, 20-56; a.m.f., "Senfonyadan Çileye", *Dergâh*, 1/5, İstanbul 1990, s. 14-15; 1/6 (1990), s. 9-10; 1/7 (1990), s. 10-11; a.m.f., "Çile", *TDEA*, II, 148-149; a.m.f., "Kısakürek, Necip Fazıl", a.e., V, 331.

M. ORHAN OKAY

ÇİLEHÂNE

(bk. HALVETHÂNE).

ÇİMBİ

Osmanlılar'ın

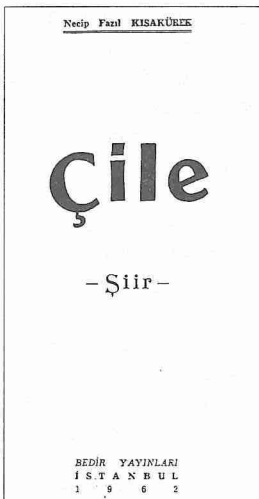
Gelibolu yarımadasında yani
Avrupa kıtasında ilk sahip oldukları
küçük bir kalenin adı.

Bugün Umurbeyli olarak bilinen bu kale, Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa tarafından Dimetoka'da Sırp ve Bulgarlar'a karşı Bizans İmparatoru Kantakuzenos'a (VI. İoannes) yapılan yardıma karşılık 1353 yılında Osmanlılar'a verilmiştir.

Çimbi adı kaynaklarda değişik şekillerde geçmektedir. Osmanlı tahrir defterlerinde "Cinbi" (BA, TD, nr. 12, s. 3; nr. 75, s. 190^b), Osmanlı tarihlerinde "Cibni, Cimni, Cimbi, Cimbinî, Cimbenî, Cinbi, Çin hisarı, Çimnik, Çimlenlik ve Çimenlik" şeklinde kaydedilmiştir. Batı kaynaklarında ise Tzympe, Tsympe ve Zimpé olarak yer almaktadır. Bu şekilde değişik yazılışları görülen kelimeyi Bizans Rumcası'yla Çimbi olarak telaffuz etmek daha doğru olacaktır.

Osmanlılar'ın Rumeli'de ilk elde ettikleri bu kalenin yeri de kesin olarak tesbit edilememiş, araştırmacılar tarafından değişik yerler gösterilmiştir. Nitekim bir kısım araştırmalarda kalenin Gelibolu'nun güneyinde Nagraburnu karşısındaki Sestos harabeleri civarında olduğu, bir kısmında ise Bolayır'ın kuzeyinde, bugünkü Doğanarslan Çiftliği ile Kazanağzı arasında ve Marmara denizinin Rumeli sahilinde, milâttan önce IV. yüzyıl sonlarıyla III. yüzyıl başlarında yaşayan Lysimahos tarafından yaptırılan kale kalıntıları civarında bulunduğu belirtilmektedir. Bu ikinci fikir Osmanlı tahrir defterleri ve kaynaklarında verilen bilgiye de uymaktadır.

Çimbi Kalesi Rumeli'de Türk fütuhatının kapısı olmuştur. Nitekim bir yıl sonra Gelibolu'nun alınması ve bölgeye Anadolu'dan Türk nüfusu nakledilip yerleştirilmesi Kantakuzenos tarafından endişeyle karşılanmış, hatta imparator, Orhan Bey'den Çimbi'yi 10.000 altın karşılığında Bizans'a terketmesini ve içindeki Türk askerini geri çekmesini teklif etmiştir. Fakat Orhan Bey Çimbi'yi terke edecek olsa bile bu kaleden sonra bizzat fethettiği toprakları kılıcıyla aldığını, dolayısıyla bırakmayacağını bildirmiş ve oğlu Süleyman Paşa vasıtasıyla Türk fütu-

Çile'nin
ilk baskısının
kapağı

ÇİMBİ

hatını Keşan, Malkara ve Tekirdağ yönünde devam ettirmiştir. Böylece Çimbi Kalesi ve civarı, Avrupa toprakları üzerinde yerleşecek Osmanlı Türkleri için ilk askerî üs olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 12, s. 3; nr. 75, vr. 190^b, 262^b, 265^b, 273^a-276^b; *Gelibolu Sancağı Tahrir Defteri*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. 79, s. 95-98; Âşikpaşazâde, *Târih*, s. 48; Neşri, *Cihannümâ* (Unat), I, 175; Kantakuzenos, *Histoire de Constantinople* (trc. Cousin), Paris 1865, VII, 94; VIII, 16, 144, 162; Münir Aktepe, "Osmanlıların Rumeli'de İlk Fethettikleri Çimbi Kal'ası", TD, sy. 2 (1950), s. 283-306; M. Tayyib Gökbilgin, "Orhan", İA, IX, 402-403.

MÜNİR AKTEPE

ÇİMKENT

Kazakistan'ın
güney bölgesinde bir şehir.

Siriderya'nın kolu Aris'e dökülen Badam nehri üzerinde Aladağ'ın güneybatısındaki bir vadide, denizden 512 m. yüksekliktedir. Türkistan-Sibirya demiryolu üzerinde bulunan şehri 121 kilometrelik bir hat Taşkent ile birleştirir. Ayrıca santonin (ilâç) imalinde kullanılan nâdir bir bitkinin (*artemisia cinae*) yetiştiği bölge olarak da şöhret kazanmıştır.

Şehrin kimler tarafından ve ne zaman kurulduğu bilinmemektedir. Nizâmüddin Şâmî'nin *Zafernâme*'sinde adı Çikend şeklinde kaydedilir ve Sayram yakınlarında küçük bir köy olduğu belirtilir (s. 57). XVI ve XVII. yüzyıllarda kaynaklarda yine büyük bir köy ve kale olarak geçen Çimkent, 1700'lerde Hokand Hanlığı'nın kurulması ile beraber gelişmeye başladı. Zamanla bir kültür şehri olma özelliği kazanarak XIX. yüzyılın ilk yarısında medreseler ve kütüphaneler şehri haline geldi ve Türkistan'ın önemli merkezlerinden biri oldu. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Hokand Hanlığı'na karşı Rus harekâtının başladığı sıralarda Âlim Kul tarafından esaslı bir şekilde tahkim edildi. Stratejik ve askerî önemi dolayısıyla 7 Temmuz 1864'te Ruslar buraya karşı hücumla geçtilerse de bir hafta süren mücadeleden sonra geri püskürtüldüler. Ancak bu sırada Buhara emîrinin Hokand'a saldırması, Âlim Kul'un esas kuvvetleriyle Çimkent'i terketmesine ve şehrin zayıf düşmesine yol açtı. Nur Muhammed mundasındaki da sayıda asker ve Çimkent halkı kendilerini on sekiz gün kadar başarıyla savundularsa da üstün Rus ordusu karşısında şehri teslim et-

mek zorunda kaldılar. Rus işgalinin hemen ardından yapılan bir sayıma göre Çimkent'te 756 kadar ev vardı. Ayrıca otuz dört cami ve mescid, on altı okul ve bir medrese bulunuyordu.

İkliminin mutedil olması ve sularının mükemmelliğiyle bir sayfiye şehri olan Çimkent özellikle Taşkentlilerin yazlığı haline geldi. 1897'de burada 12.500 kişi yaşıyordu; bunun 800'ü Rus, 150'si yahudi, geri kalanı da yerli müslüman halktı. XX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren bir endüstri şehri vasfını kazandı ve hızla gelişti. 1926'da 21.000 olan nüfusu 1939'da 72.000'e, 1956'da ise 130.000'e ulaştı. Aladağ'dan çıkarılan çinko ve kurşun filizlerini işleyen fabrikalar kuruldu. Ayrıca verimli vadiye yetişen kaliteli pamuk dolayısıyla tekstil sanayii önem kazandı, tütün imalâthaneleri, meyve, konserve ve kundura fabrikaları ile 1979'da bir petrol rafinerisi tesis edildi. Bugün Kazakistan'ın üçüncü büyük şehri ve Çimkent vilâyetinin merkezi olan Çimkent'in nüfusu 1985 yılı tahminlerine göre 396.000'dir. Şehir nüfusu oldukça karışık bir yapı gösterir; nüfusun çoğunluğunu Ruslar teşkil etmekte olup Kazaklar ve daha az sayıdaki Özbekler şehrin müslüman sakinlerini oluştururlar.

BİBLİYOGRAFYA :

Nizâmüddin-i Şâmî, *Zafernâme* (trc. Necati Lugal), Ankara 1987, s. 57; Baymirza Hayit, *Türkistan: Rusya ve Çin Arasında*, İstanbul 1976, s. 77-78, 125-126; Zeki Velidî Togan, *Bugünkü Türkîli Türkistan ve Yakın Tarihi*, İstanbul 1981, s. 250, 273-274; Mehmet Saray, *Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler (1775-1875)*, İstanbul 1984, s. 66-67; W. Barthold, "Çimkent", İA, III, 399; Ch. Quelquejay, "Çimkent", *EI*² (İng.), II, 39.

MEHMET SARAY

ÇİN

Asya'nın doğusunda
dünyanın en kalabalık ülkesi.

- I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA
- II. TARİH
- III. ÜLKEDE İSLÂMİYET

Çevresini kuzeybatıda Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan cumhuriyetleri, kuzeyde Moğolistan, kuzeydoğuda Rusya Federasyonu ile Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti, güneyde Vietnam, Laos ve Myanmar, güneybatıda Hindistan, Butan ve Nepal, batıda Pakistan ve Afganistan toprakları kuşatır. Ülkenin doğusu Büyük Okyanus'un kenar denizlerinden olan

Sarıdeniz, Doğu Çin denizi ve Güney Çin denizi ile sınırlıdır. Genişliği doğu - batı doğrultusunda 5000, kuzey - güney doğrultusunda 5500 kilometreyi bulur. 9.571.300 km²'lik yüzölçümü ile yeryüzünün alan bakımından Bağımsız Devletler Topluluğu ve Kanada'dan sonra üçüncü, 1.133.683.000'lik (1990) nüfusu ile de en kalabalık ülkesidir.

Tek meclisli ve tek partili (Çin Komünist Partisi) bir halk cumhuriyeti olan Çin'in başşehri Pekin (1989'da 6.800.000) ve nüfusu 3 milyonu aşan öteki önemli şehirleri Şanghay (7.330.000), Tianjin (5.620.000), Şenyang (4.440.000), Wuhan (3.640.000), Guangzhou'dur (3.490.000). Ülke idarî bakımdan yirmi bir eyalet, üç belediye yönetimi (Pekin, Şanghay, Tianjin), beş özerk bölge (Doğu Türkistan, İç Moğolistan, Ninghsia, Kuanghsi, Tibet), yirmi dokuz özerk il ve altmış dokuz özerk yönetime ayrılmıştır.

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

Çok geniş bir ülke olan Çin, Asil Çin (İç Çin) ve Dış Çin olmak üzere iki kısımda ele alınır. Asil Çin, kuzeyde Liaotung körfeziyle güneyde Tonkin körfezi arasında, Büyük Okyanus'a doğru dış bükey bir çıkıntı meydana getiren yarımadadır. Dış Çin ise bu yarımadaı kuşatan Mançurya, İç Moğolistan, Doğu Türkistan ve Tibet gibi bölgelerden meydana gelir.

Yüzey şekilleri bakımından Çin'in doğusu ile batısı arasında büyük bir zıtlık göze çarpar. Ülkenin batısında hâkim olan şekiller yüksek dağlar ile bunlar arasındaki çukur havzalardır. Asya'nın batı-doğu doğrultulu yüksek dağları Çin sınırları içinde de devam eder (Tanrıdağları, Altındağları, Karanlıkdağlar gibi) ve dünyanın en yüksek dağları olan Himalayalar üzerindeki Everest zirvesi (8842 m.) Çin-Nepal sınırı üzerinde bulunur. Bu yüksek dağların arasına giren geniş çöküntülerden en önemlileri kuzeybatıdaki Çungarya havzası ile onun güneyindeki Tarım havzasıdır. Çungarya havzasından doğusundaki Gobi çölüne geçilir. Yaklaşık 100 m. yüksekliğindeki kum tepeleriyle baştan başa kaplanmış olan Asya'nın en önemli çölllerinden Taklamakan da Tarım havzası içinde yer alır. Ortalama yüksekliği 4000 m. olan Tibet yaylası bu çöl ile güneydeki Himalaya dağları arasına girer.

Doğudaki Asil Çin, kuzeyi Hoang-ho (Sarıırmak) nehrine doğru basamaklı bir biçimde alçalan ve "İös" adı verilen sarı topraklarla örtülü yaylalardan meydana